

A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYOK ÁLLAPOTA ÉS MŰVELÉSE.

A VILLAMVONATOK, KORMÁNYOZHATÓ LÉGHAJÓ, DRÓTNÉLKÜLI
TÁVÍRÁS STB. KORÁBAN ÉS A »LIBERALISMUS« VILÁGÁBAN.

Nemcsak a politikai világ kormányoztatik *kevés bölcseséggel*; a tudományos világ némely birodalmairól is joggal mondható ez; a legtöbb joggal pedig a teológiai, filozófiai és az u. n. *jog- és államtudományokról*. Eléggé bizonyítja ezt ezen »tudományok« művelésének eddigi eredménye, mai állapota; hisz minden tudományos apparátus nélkül, pusztán szabad szemmel is felismerhetjük a stabilizmusnak, terméketlenségnek, a szabadság- és haladásellenes hajlamoknak — szóval az aggkórságnak összes visszataszító jelenségeit főleg a tudományoknak azon főrendiházában, a melyben »régijog« címén még ma is kiváltságos helyet foglalnak, lomha csendéletet folytatnak és a »house of commons«-ba tartozó természet- és egyéb hasznos tudományokra ólomsúlylyal nehezdednek a teológia és filozófia mellett a »jog- és államtudományok« is; tehát ép azok az u. n. »magasabb tudományok«, melyeknek siralmas állapotáról már a XVI. században valóságos *carmen miserabile*-t írt a nagy Bacon, a mikor »Instauratio«-jához írott előszavában ép ezen tudományoknak az általa u. n. mechanikai (természet-tudományoktól való elmaradottsága okát abban találja, hogy — míg az előbbieket a *deductio* ingoványain esetlettek-botlottak egy lépést előre és kettőt hátra, és az aristotelesi filozófia és a *jus romanum* és *jus canonicum* kényszerzubbonyában, a vak tekintélyimádás és lélekölő formalizmus pagodáival és tilalom-fáival körülbástyázott scholastica börtönlevegőjében satnya teng-

életre voltak kárhozhatóak, — addig azoknak az alsóbbrendű természettudományoknak művelői, — telve bizalmatlansággal az emberi ész furfangos egoizmusának dogmái és »hagyományai« iránt, a hamisítatlanul isteni eredetű természet ölében, a szabadvizsgálódás istenege alatt, az *inductio* fáradságos, de biztos ösvényén haladva és több hitelt adva a tapasztalati tényeknek, mint az »igék«-nek és »sentenziák«-nak — mindezeknél fogva bámulatos mértékben fejlődtek és már akkor messze maguk mögött hagyták a minden haladástól való elzárkózás és szellemi tunyaság lejtőjén mindinkább a politikai és felekezeti »trust«-ok palotaórságének színvonalára alásülyedt »főrendi« tudományokat.

Ha Angliának fentnevezett nagy kancellárja ma, a XX. század küszöbén, st.-albanoi sírboltjából kilépve, szemleútra kelne a Tudománybirodalom különféle provinciáiban, mily szomorú elégtétellel látná mindenekelőtt igazolva minden betűjét annak a diagnózisnak, melyet ő ezen előkelő tudományok szervi bajairól már annyi száz évvel ezelőtt megállapított!

Hová emelkedtek azóta és mily szédítő dimenziókban fejlődnek napról-napra a szabadkutatás talajában gyökeret vert természettudományok és mennyire maradtak még jobban el, mondhatni, hogy helyükből is alig mozdultak ki azok a dédelgetett »scientiae rerum humanarum ac divinarum«, egyedül csak azon okból, mert továbbra is, a mai napig a régi Studium generalék »szelleméből« (?) táplálkozó Alma materek mindinkább fonnyadozó emlőire lévén utalva, — egy rég elmúlt idő eszme- és érzületvilágának fojtó légkörében — továbbra is nélkülöztek és nélkülöznek ma is az életerős fejlődésnek összes feltételeit!

Avagy nem a római és az egyházjog, no meg a jogtörténet, a mely, úgy látszik, a kimúlt hűbéri jog helyébe lépett, hogy annak szellemét »jobb időkre« tovább ápolja és ébren tartsa (a jogakadémiákon például az egyházjog és jogtörténet egy közös katedra keretében igen jól megvannak egymással), tehát az egykori Studium generalék fő (és egyedüli) »tudományai«, melyek pedig a renaissance-kor tanúsága szerint már az akkori kor szükségleteinek kielégítésére is képtelenek voltak — nem-e ezek a (mostoha!) anyajogok képezik a német és osztrák-magyar egyetemeken még ma is a fő stúdiumokat, egyúttal (a teológiai fakultásokkal együttesen) főtápforrásait azoknak a haladásellenes törekvéseknek a jog- és államtudományok terén is, a melyekkel szemközt még az új-kor teljesen megváltozott társadalmi és

gazdasági viszonyainak szabályozására hivatott és törekvő kereskedelem-, váltó-, forgalmi, büntető- stb. jogi szaktudományok is csak nagynehezen, igazán csak *par la force des choses*, a rohamosan fejlődő gazdasági élet kényszere alatt (egészen úgy, mint egykor a praetori jog a *jus strictum* ellenére!) voltak képesek maguknak a múlt század közepe óta, az őket megillető helyet kivívni, és az egyetemi előadások körében lépésről-lépésre küzdve, még ma is elég szűkre szabott tért foglalni. A mi pedig az u. n. modern szakmákat, mint pl. az állam- és közigazgatási-, jogi, politikai, közgazdaságtani, statisztikai, vagy plane (óh szörnyűség!) bölcséletjogi és sociologiai, tehát éppen azokat a tudományokat illeti, melyek az új-kori államfelfogás talajából sarjadoszó eszmék feldolgozására és propagálására volnának hivatva és ép azért, főleg alkotmányos országokban, már csak a politikai művelődésnek minél szélesebb körben való terjedése érdekében, az állam részéről is kiváló gondozásban részesítendő tudományoknak volnának tekintendők; no ezek a szegény (egy budapesti canonista szerint), nem is tudományok, hanem csak *disciplinák*, még ma is a legtöbb egyetemen csak afféle türelmibárczás, sárgafoltos szakmáknak tekintetnek, a legjobb esetben is csak arra valók, hogy belőlük, mint az egyetemi »várurak« dúsan terített asztalainak hulladékaiból az egyetemek templomegerei, a *docensek*, táplálják hitvány, zselléri tengéletüket! A német egyetemi tanrendekben ezen modern szakmák némelyikének még csak nevével sem találkoztunk (részben a filozófiai fakultások vegyeskereskedésében találtak elhelyezést); a budapesti egyetemen is a fentérintett három *igazi* tudomány mindenikét 2—3 rendes és egy egész csomó magántanár adja elő, ellenben a »disciplinák«-nak (8—900 hallgatóval!) 1 — 1 katedrája, az állam- és közigazgatási jognak plane csak egy *közös* katedrája van; a sociológiát, a mely legújabbán már a pécsi teológián is taníttatik, valószínűleg egy legközelebb felállítandó 3-ik kánon- vagy római jogi tanszék fogja pótolni; sőt még a modernebb berendezésű és szellemű kolozsvári egyetemen is három oly nagy fontosságú és nagy terjedelmű tanszak, mint az állam-, közigazgatási és pénzügyi jog, csak félévi stúdiumokat képeznek és egy tanszék keretébe vannak szorítva! A jogakadémiákon is a római jog egy egész éven át heti 8 órában, az egyházjog egy féléven át heti 7 órában, a jogtörténet egész éven át heti 7 órában adatik elő; ellenben pl. a közjog, közigazgatási jog, politika csak félévi

stúdiumok heti 5—6 órával. Az egyetemek »hagyományos« szellemének buzgó őrei ugyanis, mint afféle igazhitű mollahok, egy nagy elődjük nyomán azt tartják, hogy ezek a »secessionista« tanok vagy beleillenek az ő Corpus jurisaik szentkönyveibe, és akkor külön tanításuk felesleges; vagy pedig nem illenek azokba, no akkor meg eo ipso tűzre valók!

A római és egyházjog, scolastikus filozófia és teológia — ezen egykor oly hatalmas tűzhányók uralma alatt állván tehát másfélezer éven át a társadalmi tudományok összes vidékei — ilyen láva- és hamuborította talajon hogy táplálkozhattak és fejlődhetek volna tovább ezen tudományok; az új »disciplinák« pedig hogy verhetek volna gyökeret ebben a sterilis talajban?!

És valóban, a mi kis haladás a jog- és állam tudomány ok terén észlelhető, az kizárólag csak azokra a szakmákra esik, a melyek idejekorán elmenekültek ezen vulkánok vidékéről és működésüket az új-kor gazdasági és társadalmi szükségletei kielégítésére irányuló szabadkutatás terére helyezték át. Az igazi tudományokat ugyanis már régóta nem művelik — zárdákban, hanem az eleven élet különféle küzdőterein! A tudományok legnagyobb vívmányait túlnyomó részben azoknak a férfúknak köszönhetjük, a kiket egy kedvező sors elég távol tudott tartani a Studium generalék czéheitől.

Hogy pedig ezek a tűzhányók még ma is füstölnek, sőt egyszer-másszor még »okádnak« is, erről Baco, ha barangolásában netán a nyugot-európai cultura ultima Thuléig, az Isterig is eljutott volna, egy ottani egyetem fellegvárában nem rég lezajlott igazán világraszóló eseményből szomorúan győződhetett volna meg; tanúja lehetett volna ugyanis (a XX. század küszöbén !) egy verit ab ilis — boszorkánypernek! A boszorkány: egy ottani egyetemi tanár; a vád: hogy tudományát (a bölcséleti jogot) nem a szentkönyvek szabványai szerint, hanem (óh iszonyat!) a saját tudása és meggyőződése szerint merte tanítani, mely gonosz cselekedete által megrontá az ifjúságot! (szakasztott azon mód, mint néhány ezer év előtt egy más görög tudós-gonosztevő !); gyanújelek és súlyosbító körülmények: a vádlott hazátlan kozmopolitása, tehát — idegen Istenek imádása, no meg valószínűleg idegen nyelvek tudása és idegen könyvek olvasása is (egy igazi »nemzeti« tudósnál legalább is szokatlan tulajdonságok!). A máglya alá »igen jámbor, tudós és méltóságos« kezek hordták össze a szurkot és a rőzsét! de hiába! A gonosz-

tevő ugyanis hitvány irháját ez egyszer miniszteri kegyelemből megmenthette! és így helyette a szellemszabadság magasztos elvét vetette a feketekabátos »nép« a máglyára, mint a hit-hűség és igaz hazafiság áldozat-tüzére! Ekkora gonoszság azonban már csak a felzúdult írástudók és farizeusok« haragjának lecsillapítása végett is büntetlenül nem maradhatván, vádlottal a »derék és hazafias« sajtó sorain végig, vesszőt futtattak, ördögös stúdiumát pedig egy, a keleten gyakoribb chirurgikus operációval ártalmatlanná tették, vasúti nyelven szólva, a robbanó-anyagoknál szokásos forgalmi korlátozásoknak vetették alá azáltal, hogy a vizsgálati tárgyak sorából kitörölték, azaz megfojtották! mert a ki azt hiszi, hogy egy — vizsga tárgyát nem képező — hozzá még a ma divatozó »nemzeti ideál« szempontjából ily rossz renommée-ba keveredett stúdiumra a jogász urak még csak rá is fognak hederíteni, az boldog, mint minden együgyű!!

Miután pedig »en mangeant vient l'appetit« és én kizárt-nak tartom a tévedést abban, hogy nagy egyetemünk oligarcháit miféle czélok felé mily látható érdekek és titkos rugók vezérlik, ezennel megjövendölöm, hogy egészen hasonló sors vár a bölcseleti jog legközelebbi rokonára, a *politikára!* ez sincs benn a Koránban! sem a Pandectakban, sem a Decretumban, de még a külkalandozóknak sem, tehát szinte nem tudomány, hanem csak olyan veszedelmes disciplina, mint a bölcseleti jog; az egyik a jog, a másik az államélet terén új igazságok és elvek után kutat, mert úgy találja, hogy a mai kor szükségleteit az 1—2 ezer év előtti szellemi munkának még oly remek produktumai sem elégíthetik már ki. Kutat pedig nagyon természetesen nem hatósági *túrzási engedély* alapján, hanem szabadon, mindig szorosabb kapcsolatban a természettudományokkal és tekintettel nem csak a hatalmasak érdekeire, mint egykor, hanem főképen a nagy tömegek kulturális fejlődésének követelményeire. Ily módon persze hogy lépten-nyomon összeütközésbe jön ez a két veszedelmes tárgy, hol a »nagy Stagirita«, hol meg Gajus vagy rheimsi Hincmár tanaival. Hát hinc illae lacrimae! Lehet-e, ily veszedelmes lázongást az »apák erkölcei« és a szent hagyományok tekintélye ellen továbbra is túrni?! Nem és százszor nem! Samarkandban vagy Ispahanban ennyi ideig sem túrték volna! Pusztuljanak!

Nos hát ilyen becsülésben részesül a tudományszabadság korában, némely »Tudomány«-egyetemeken a Grotiusok, Leib-

nitzek, Spinozák, Kantok, Fichték stb. és illetőleg Platók, Machiavellik, Miltonok, Montesquieuk, Bousseauk stb. tudománya! tehát ép azok a tudományok, melyek nagy nevű művelőinek a politikai és szellemszabadság kivívásában, a régi állami és társadalmi rend börtöneiben örök rabságra kárhóztatva volt dolgozó társadalom milliói felszabadításának nagy küzdelmeiben, az új jog- és államrend eszméi előkészítésében és kivívásában oly nagy részük volt! Hát hisz' ez ép a bűnük, azért kell pusztulniuk, még pedig nálunk a liberális uralom 35-ik évében! Oh ti hálátlan Civilisták, Legisták, Romanisták meg Canonisták! vajjon miből éltetek volna mai napig, ha a bölcséleti jog és politika felhalmazott szellemi kincseinek tárházába nem lett volna *szabad ki- és bejárások?* egész tudományos működések ma is csak budha papok imádkozó gépei zakatolásához hasonlóan terméketlen disputálásból, gloszálásból, idézésből és czáfolásból, szóval tudományos nyelvelésből, no meg téntartókkal és foliansokkal való kapacitálásból állana, csak úgy, mint hajdan a Studium generalek boldog századaiban!

Épen csak példaképpen vetem fel azt a kérdést, hogy egy Beccaria nélkül vajjon hogy nézne ki az a büntetőjog, a melynek magaslatain pedig ma annyi jeles kriminálistánk sűtkérezik az örök dicsőség ragyogó fényében! Csak úgy elmaradt volna a világtól, mint a római jog, múzeumi palaontologiai stúdium lenne ez is ! a »Peinliche Gerichtsordnung« képezné ma is fő forrását, tanárai pedig valószínűleg a kínzó kamarák titkaiból, meg vallató eszközeiről tartanának érdekes speciál kollégiumokat!

Hogy különben mindezeket nem az én »tendenciózus fantáziám« látja csak így, és hogy én az »igazi« tudományok egyetemi Vesztaszűzeinek szent érzelmeit nem ismerem félre, ezt eléggé igazolják a budapesti egyetemen nemrég lezajlott affaire-ek és érdekesen illusztrálja egyebek közt egy »Tudomány és Egyetem« cím alatt nemrég megjelent röpirat is, a mely az egyetemi mizériákból való kibontakozásnak csak egy biztos útját látja, t. i. *a régi Studium generalékhez és az arisztotelesi filozófiához való feltétlen és teljes visszatérést!* Hát ez legalább őszinte beszéd! Igaz ugyan, hogy ezen röpirat szerzője egy korábban megjelent jeles szakművében ép oly lelkesedéssel magasztalja a bölcséleti jogot és igen alaposan mutatja ki, hogy a tételes jogok a bölcséleti jog művelői által felhalmozott tápkészletek hiányában már rég éhen haltak volna! Erkláret mir

Graf Oerindur, diesen Zwiespalt der Natur. Épen csak az van még hátra (a miről különben Athos hegyén hallomás szerint már folynak is a tanácskozások), hogy a kereskedelmi és váltójogot a magánjoghoz csatolják, a még életben maradt modern szakmákat pedig (a mint az a legtöbb német egyetemen már meg is történt) a hajléktalan tudományok menházába, a filozófiai fakultásba tolonczozzák át, és akkor csakugyan szerencsésen visszaérkeztünk az igaz tudományok ős forrásához a Studium generáléhoz.

Ne vádoljon engem senki a többször említett egyedül üdvözítő tudományok iránti elfogultsággal, és azok különben talán nagy tudományú művelői iránti animositással! Ismerem és teljesen méltánylom úgy a canoni, mint a római jognak nagy jelentőségét és érdemeit a múltban; az antik kultúrának a római birodalom romjaiból való megmentése, a barbárok elleni megvédése, és egy új kultúrvilágnak a réginek omladékai-ból való felépítése, ennek a két jogrendszernek örök dicsőségét fogja képezni; de azt is tudom, hogy a mily mértékben képtelenekké váltak azok az újkor szellemének megértésére, szükségleteinek kielégítésére, azon mértékben kerestek és találtak az ő segítségükkel megkonstruált Isten kegyelméből való abszolút fejedelmiség sánczai mögött menedéket, és váltak a tehetetlenekké vált vén emberek módjára, úgy a politikai, mint a tudományos élet terén előre nyomuló újkori szabadságtörekvések elnyomásának szolgálatkész eszközeivé; az ezzel kiérdemelt fejedelmi kegynek köszöni talán nem egy német egyetem a keletkezését és azt a védelmet, a melyben »felülről« mai napig részesülnek. A mi sporadikus szabadságtörekvések pedig a bécsi congresszus utáni években egyik-másik német egyetemen »fejeiket felemelték«; azokra csakhamar lecsapott a karlsbadi határozmányok vaskalapácsa, és maradtak a teológiai és jogi fakultások továbbra is a »loyalitas és jóerkölcsök« ápolására hivatott »kegyes alapítványok« politikai rokkantak és kiérdemesült udvari tudósok ellátására. A mi a római jogból az új világ számára értékesíthető volt, az már régen bele vegyült a modern jogélet vérkeringésébe; a többi igen tanulságos petrefactologiai gyűjteménynyé vált; az egykori hatalmas csatahajóból *iskolahajó* lett; mint ilyen még sokáig legértékesebb anyagát fogja képezni — a *jogtörténetnek*; a jogtudományok trónjához azonban ma már ép oly kevés joga van a római jognak, mint II. Rhamses múmiájának az egyiptomi trónushoz. A mi pedig az egyház-

jogokat illeti, be kell mindenkinek látni, hogy a mily mértékben a különféle egyházak megszűntek uralkodó és államegyházak lenni, azon mértékben *joguk* is lehanyatlott az egykori csaknem kizárólagos uralom magaslatáról. A mi bennük még eleven volt (házasság, törvénykezés, anyakönyvek stb.) az államra szállt vissza; a kereteikben megmaradt anyag részben ancilla theologiae, részben az egyházak beléletének (szervezet, igazgatás, papi és szerzetesrendi jogok stb.) szabályai, tehát bár még mindig nagyfontosságú társadalmi jognak anyaga, a melynek nagy jelentőségét Magyarországon főleg a katolikus egyháznak úgy politikai, mint társadalmi és kulturális súlyánál, híveinek nagy számánál, a koronához és a közélet összes elemeihez való benső viszonyánál fogva, csak is vak elfogultság tagadhatja! Domináló *anyajog* jelentőségével azonban az egyházjog a fenti okokból ma már nálunk sem bír, és ennél fogja, mint eminenter tételes jog, nem az alap, hanem az államvizsgának kell, hogy képezze tárgyát. Hogy a mondottak nem vonatkoznak sem az orvosi, sem a természettudományi fakultásokra, mondani is felesleges; ezek tudományos működésének méltatása nem szorul az én tollamra; csakhogy ezen fakultások vívmányai semmi czímen sem írhatók az *egyetemek* javára, melyeknek ők soha sem képezték és ma sem képezik *organikus* részeit, csakis külsőleges kapcsolatban álltak mindig és állnak ma is a teológiai és jogi fakultásokkal, melyekhez semmi közük. A nagy szót mindig a régi Studium generale-k őslakói vitték és viszik ma is az egyetemeken, a »feldscherek«, »inzselérek«, doktor Sasafrasok, Sterngukkerek, filsopterek, és más effajta »bevándorolt« népek, illő módon hallgattak és *dolgoztak*, ugyanezt teszik ma is. A mi pedig a canonista és romanista urakat ad personam illeti, van köztük bizonyára akárhány a haladásért lelkesedő igazi tudós is, a ki talán csak azért ült bele abba a római vagy canonjogi tanszékbe, mert akkor éppen nem volt más üresedésben, valamint viszont az u. n. modern szakmák, például a politika művelői közt is akadhat olyan, a ki az emberiségnek talán sokkal nagyobb szolgálatot tehetne, pl. a moralteológia terén. Éppen most került kezembe a jogi oktatás reformjának legújabb tervezete, a melyből réműlettel látom, hogy a politikára vonatkozó fentebbi jövendölésem mily hamar ment teljesezésbe! a kontemplált egységes államvizsga tárgyai közt ugyanis a *politika* már csak — nevéből is megfosztva, — és állam- és közigazgatástanra széttranchírozva, az állam és közigazgatási jog függelékeiképen

szerepel. Hát azért nem volt szabad a budapesti egyetemen circa 1000 hallgatóval bíró politika számára az évek óta sürgetett 2-dik tanszéket felállítani, mert még ezt az egyet is megakarják szüntetni! Tehát ilyen sorsra jutott az a tudomány, a melyet még csak nem is régen a budapesti egyetemen 3, még pedig nem is kisebb ember, mint Kerkápoly, Szilágyi Dezső és Kautz Gyula adott elő egy időben. Sic transit gloria mundi!

Hogy pedig az animozitás vádjának utolsó árnyékát is elűzzem magamtól, sietek kijelenteni, hogy a tudományos ancième régime tisztelt societaire-jeinek az ő abbeli felfogásukkal, hogy »sint ut sunt aut non sint«, voltaképp nagy igazuk van, még pedig a leghatalmasabb jog, a létjog címén; végre is mindennek annyi a joga a léthez, a mennyi az ereje hozzá. A társadalmi élet terén is az »erős bataillonok« határoznak.

Hisz' a mikor még az újkori államfelfogás alapjaira át helyezkedett legtöbb államban a kultúrpolitikát illetőleg is oly kevés bölcsességgel kormányoztatik a világ, hogy még ma is tudományt nagy egyetemek nélkül, egyetemet chablonszerű négy facultás nélkül, jogi oktatást pedig minél több egyház- és római jog, meg jogtörténelem nélkül még csak elképzelni sem tudnak, mert vagy nem látják, vagy nem akarják látni, hogy a szabadtudományok óriási haladásával szemközt ezek a kiváltságos fakultások, nem annyira a nagyrészben magas képzettségű tanáraik hibájából, mint inkább az egyetemi rendszer korhadt és elavult volta miatt, ma már csak egy bukovinai Talmud-iskola jelentőségével bírnak.

És a mikor továbbá azt látjuk, hogy ezek a modern »nép-államok« a régi jó időkből megfoghatatlan rövidlátósággal és még hozzá a politikai bölcsesség (!) és tudományszabadság szent nevében csaknem csorbítatlan hatalomkörrel átvett, és a demokrácia (!) palotájában nagy kényelemmel elhelyezett politikai és tudományos főrendiházaikban, a különben általuk mindig szidott »reakció« öslényei számára valóságos aquariumokat meg vivariumokat tartanak fenn és azokat a régi cseléd hű buzgóságával gondozzák és ápolják, mert hát ennek a doctrinär liberalismusnak még 1848-ban, tehát 60 évvel a nagy forradalom után sem nőtt be annyira a feje lágya, hogy belátta volna, miszerint az új szabadság tacsközi felnevelését farkas anyára bízni, avagy a halastóba csukát bocsájtani, csak akkora ostobaság, mint ha valaki tigriskölkekből szelíd háziállatot, avagy baglyokból és karvalyokból postagalambokat akar

nevelni. És a mikor végül mindezek folytán Európaszerte, újabban nálunk is, napról-napra evidensebbé válik, hogy ezek a »nép-államok« csakugyan — »Respublikák nagyherceggel élükön« a melyekben a döntő hatalmat nemcsak a társadalmi, hanem az állami életben még ma is a régi »Praelati, Proceres et Optimati« gyakorolják, a kik felfelé ma is azt tartják, hogy »herrscht der König absolut, wenn er unsern Willen thut«, lefelé pedig az előttük felekezeti különbség nélkül porban heverő »purgerek«, »kalmárok« és »téntanyalók« »liberális canaille«-ére ma még jogosabb fölönvérzettel és undorral tekintenek le, mint régen: akkor hát mi csodálkozni és sápit ózni való van azokon a »reakcionárius« irányzatokon és törekvéseken, a melyek, mint a lappangó talajvíz, ezekből a korábbi képződményű talajrétegekből minden kedvező alkalommal szükségképen felbúgygyannak, hogy az újkori politikai és tudományos életnek elég gondatlanul vagy épen bűnös conniventiával ily süppedő alapokra fektetett kultur mezőit elborítsák.

Igazán csak rosszhiszemű hypocritaság vagy jóhiszemű bambaság jajveszékelhet tehát azok miatt a »reactionárius előnyomulások« miatt, melyeknek az említett lovagvárak képezik még ma is és mind gyakrabban sötét színtereit! Hát odafenn a politikai élet magaslatain, abban a nagy budapesti liberális boszorkánykonyhában, a sok banquettirozás közt nem vették észre a reactió revindicationalis hadseregének már az 1875. I. törvény cikk óta eleinte csak lábujj hegyen, — előőrök és kém-szemle piquetek kiküldésével — majd kisebb detachement-oknak az állami és társadalmi élet mindig több és több pozícióiba gyanútlanul való becsempészésével — utoljára aztán a 90-es évek közepe óta már egész szervezett csapattestekkel egész nyíltan, dobpergés és zeneszó mellett való felvonulását, és csak most az egyházpolitikai harczok és az egyetemi kereszt- és Pikler-affairek által riasztattak volna fél a »liberalizmus« rendjeles és címerpajzsos urai csendes butaságuk valóságos — vagy pedig titkos konnivenciájuk színlelt álmából! No ezt bajos elhinni épen nekem, a ki még a magam alacsony helyéről is kezdettől fogva észre vettem és aggódo figyelemmel kísértem ezeket a reactionárius manővereket, és már 1882-ben a Pester Lloyd hasábjain megjelent cikksorozatomban oly erősen fújtam meg a harci riadót, hogy nem csak a tervezett pozsonyi egyetem jerichofalai dőltek össze és az akadémiák szétrombolására kiküldött filisteusok prédaéhes serege is úgy szét rebbent, mint a polyva,

hanem annak a riadónak a hanghullámai a budapesti doktorgyárról is letépték azt a porlepte takarót, mely alatt egy tuczat »magasb színvonalú tanár félévenkinti 2 havi tudománytelítés csodahatásával (mert a többi időt az a sok ezer vizsga veszi igénybe), 3¹/₂ ezer joghallgatóból (a kikből a tantermekben egy ¹/₄ rész sem fér el) évenként ca 1000 oly jogtudorral ajándékozta meg az országot, a kiknek a legnagyobb része még tanárait sem ismerte. Az óta is még két ízben (a IX. jogászyűlés számára készített szakvéleményben és egy német lap számára »Budapest und seine Nebenländer« cím alatt készült dolgozatnak külön lenyomatában) még nyomatékosabban is rámutattam a visszafejlődésnek minden téren rohamosan szaporodó jelenségeire, a jogi oktatás tarthatlan állapotára és azoknak fő forrására: az egyetemi rendszerre, valamint a bajok orvoslásának módjaira. Nagy volt ezeknek is a hatásuk! Végre is az igazságnak nagy az ereje, bár mi kis ember is áldozza fel magát érte, mert a jogi szakoktatás javítása azóta az országos közvélemény, a budapesti egyetemi botránys állapotok gyökeres sanálása pedig immár országos felháborodás követelményévé vált. A millenáris jogászkongresszus is — épen az egyetemi rendszer azelőtti legbuzgóbb és legtekinélyesebb szószólói indítványára, a jogi szakoktatásnak az általam proponált decentralisatio, illetőleg a jogakadémiák fejlesztése és egyenjogosítása alapján leendő reorganisálása mellett foglalt állást; s a kormány is erre az alapra helyezkedett; gróf Csáky hosszas tanakodás helyett vaskézzel mindjárt a legveszedelmesebb darázs-fészekbe nyúlva, eltörölte a tandíjrendszert, mint a bajok fő forrását és beterjesztette az »egységes államvizsgákról« szóló törvényjavaslatot. Hány jogász-generáció élvezte volna azóta gyümölcseit annak, ha abból a javaslatból már akkor törvény vált volna és az utóbbi időknek mennyi szomorú affaire-jeitől kíméltetett volna meg ezen esetben az ország! Másképp történt! Egy különben nagy tudományú és nagyon tiszteletre méltó egyetemi tanár került a közoktatásügyi tárca élére, a kinek első kormányzati cselekedete a Csáky-féle javaslat visszavonása volt. A teljesen lehanyaglott egyetemi remények, a bár dús kárpótlás mellett elvesztett »úri jogok« feletti kesergésből is tápot merítve, újból éledezni kezdtek a jogi oktatásnak a sok száz éven át felhalmozódott korhadvány anyagok által amúgy is túlbujává vált talaján, a mely alá, talán hivalkodás nélkül mondhatom, hogy az ugarszántást én végeztem, csakhamar újból rohamosan felburjánzott a régi dudva és csalit olyannyira,

hogy a mire a jelenlegi magas szárnyalású és erős ambíciójú kultuszminiszter került az ügyek élére, ezen az újból elgyomosodott kultúrmezőn már megint annyira elszaporodtak a budapesti centralizációnak és egyetemi monopóliumnak mindenféle *dúvadjai*, hogy újból előről kellett kezdeni a munkát, még pedig szántás-vetés helyett megint csak irtó-kapával és csak több évi munka után láthatott csak nemrég napvilágot második »javított« kiadásban az egységes államvizsgáról szóló törvényjavaslat előadói tervezete.

Lesznek talán, a kik a miniszter e téren való akcióját túl lassúnak és túl óvatosnak találják és azt abból magyarázzák ki, hogy ő talán volt egyetemi tanársága tiszteletreméltó emlékeinek hatása alatt a kelleténél nagyobb tekintettel volt egykori kollégáinak ellenvetéseire, sőt abból, hogy ő ebben a végre is már túlérett kérdésben most már másodízben consulálja az ország szakköreit, még annak a gyanúnak is adnak helyt türelmetlen lelkükben, hogy: »wer lang fragt, gibt nicht gern!« de hát ezek, úgy látszik, figyelmen kívül hagyják, hogy a miniszteri akció — a Csáky-féle javaslaton túlmenve — a jogoktatási reform összes kérdéseit öleli fel, és hogy ily, ennyi vitális érdeket érintő kérdések megérlelése metódusának és idejének meghatározásában, a végre is egyedül felelős miniszter lehet csak illetékes és intencziói megítéléséhez is csakis az eredmény szolgáltatandja majd a biztos alapot.

A javaslatnak némely, főleg az alapvizsgákra vonatkozó részleteivel én sem értek egyet; sőt azt is concedálni lehet, hogy annak a javaslatnak a kidolgozásánál, a mely végre is a legüdvösebb javításokat célzó részeiben épen az egyetemi rendszer kinövéséi ellen van irányítva, legkevesebb befolyással szabadott volna bírni a végre még anyagilag is erősen érdekelt egyetemi jogtanároknak, a kiknek pedig a lábnyoma erősen felismerhető, persze hogy a javaslatnak épen azon részein, a melyek a reform teljes sikere szempontjából legerősebb kifogások alá esnek. A tisztelt tanár urak pedig ne vegyék rossz néven ezt a megjegyzésemet sem; hisz' már fönnebb több helyen is kijelentettem, hogy úgy az ő, mint politikai fegyvertársaik törekvéseit a meglévő biztosítására és a múltból minél többnek visszahódítására, ebben a mi oly szörnyen liberális aeránkban nemcsak természetesnek, hanem, elegendő erő is állván rendelkezésükre, jogosnak is tartom. Hát végre is a *főrendektől* várjuk mi liberálisok a *demokrácia* győzelemre juttatásában való buzgó

közreműködést?! No meg ugyebár a főpapok áldozatkészségétől is csak el lehet várni, hogy a polgári házasságért lelkesedjenek, javaik saecularisatióját pedig mielőbb önmaguk tűzzék ki napirendre? A mi pedig Papinianus és Törpe Dénes utódait és azok fegyvertársait az egyetemeken illeti, mivel adhatnának ők a Lamarck-Comte-Spencer-féle tanok iránti lelkesedésüknek nemesebb kifejezést mint azzal, ha ezen tanok diadalszekerének kerekei alá vetik magukat?!

Óh te isteniesen naiv »alkalmazkodó és kapaszkodó« liberalismus! egykori eszményeid magaslatáról hogy tudtál ennek a gonoszul kieszelt »juste milieu«-nek lejtőjén oly rohamosan alácsúszni, hogy a kultúrfrakkot és a munkáskabátot oly hamar megunva, sőt szegyenve, ma már megint csak a megszokott régi czifra inasliberiában érzed magad jól és urasági borraivalókból és bárgyú cselédhazugságokkal tengeted jobb sorsra méltó existenciádat! Főképen pedig ez a »liberális« Magyarország! No ez már igazán specialitás! Az egész művelt világon, a dolog természeténél fogva, a *társadalom* liberális és a *kormányok* conservatívek; nálunk ez is megfordítva áll! 67 óta minden kormány liberális (hisz' magas pozíciójukban ők láthatják és érezhetik legjobban a haladás igaz akadályait), a társadalom pedig éppen azon középrétegeiben, melyek máshol a liberális haladásnak derék hadát képezik, van telítve a munkamegvetésnek, cím- és rangkórságnak és a faj- és felekezeti gyűlöletnek haladásellenes hajlamaival. Ebben a »művelt« középosztályban az ő *óvatos* demokrataival és az ő *subaalatti* antiszemitaival, az emberek csakugyan részint azért demokraták, »mert mások nem lehetnek«, részint pedig csak addig liberálisok, a míg nevük, ha kell, vallásuk, származásuk, eddigi foglalkozásuk, szóval még a botokudoknál is tiszteletben tartott összes családi kötelek megtagadásának árán, — a nemesi oklevelet, udvari tanácsosságot, avagy az óhajtott tanszéket meg nem kapják (mert hát nálunk, a jogegyenlőség és vallásszabadság mintahazájában, még a tudományos állásoknak is rendszerint ez az ára; hogy pedig nemcsak politikai, hanem még *szaktudományi* állások betöltésénél is a jó szülőktől való származás és minél főrendűbb összeköttetések és befolyások mennyi mindent, sőt sokszor csaknem minden egyebet pótolnak, azt legjobban tapasztalják és fájlalják az illető miniszterek, a kik már hányszor, legutóbb az összeférhetlenségi törvényben is, hiába próbálkoztak a protekciótól elől elzárkózni!).

Hát még mit szóljunk erről a mi liberális képviselőházunkról, a mely, bár közelebbről nézve, inkább egy zártkörű úri vívóklubbnak mondható, mégis a törvényhozásban állítólag egyenjogú faktorképen való részesedés hamis színpadi hermelinjével drapírozva, lefelé souverain göggel tekint a »szavazó barmok«-ra, felfelé pedig porban hever a hatalom zsámolya előtt! Pedig tudnia kellene, hogy a míg őt a hatalom akármikor és akárhányszor »hazaküldheti«, addig odafenn az igazi urak házában néhány tuczt született törvényhozó egyszerű vétója, megappellálhatlanul, reparálhatlanul és tetszés szerinti időig meggátolhat, akadályozhat mindent, a mi iránt a korona-minisztérium és a »nép« képvisellete akár százszor is megegyeztek egymással, mert ezen »úri ház« küszöbén, *népképviselati* alkotmányunk szerint, a király ordinaria potestas-a is véget ér; onnét már csak az Úristenhez van felebezésnek helye, a kit azonban ezek a főrendek, mint a »jó erkölcsöknek és az istenfélelemnek« is kizárólagos bizományosai, szinte már ősidőktől fogva lefoglalták a maguk számára. És ezt nevezik nálunk népképviselati monarchiának, holott voltaképen sem népképviselati, sem monarchia, hanem olygarchia a neve és a mivolta is. És épen ezen u. n. népképviselati rendszer »anglomán«-jainak van legkevesebb joguk, ezen a nagy liberális hazugságon megütközni hisz épen az ő politikai katekizmusuk szerint dynastikus hűség, politikai bölcsesség, mérséklet, függetlenség, hagyományos szellem ápolása és más, ezekhez hasonló kiváló tulajdonságaik czimén foglalják el a főrendek helyeiket a közélet legmagyarabb areopágjában. Vajjon kiket illethet hát több joggal a legfőbb hatalom, mint őket? Az egyetemi jogi fakultások tanárai pedig neme szinte ilyen (rendszerint *igen magas* ajánlatok által is igazolt) kiváló tulajdonságaik folytán állanak oly rettenetesen magas színvonalon a jogakadémiák felett, habár azok tanárai különben hasonló kvalifikációval ugyanazt a kötelességkört töltik be, legalább is hasonló buzgósággal és eredménynyel, de egyharmad annyi fizetéssel és minden elismerés, sőt még vasúti kedvezmények nélkül is! Hogy ne volna hát igazolva ez a főrendi uralom, főleg egy oly »liberálist népképviselőházzal szemközt, mint a miénk, a melyben már az első demokrata képviselőnek láttára is, hogy hulltak le egyszerre a liberális álarcok és dőltek le a pártkorlátok; az első paraszt-képviselőnek megjelenésére pedig az összes úri keblekben hogy ébredt fel azonnal a régi parasztiszony és talált visszhangra a liberális lapok-

ban is a legdurvább parasztviccekben! és ez a liberális pártsajtó is «sic stantibus rebus» pártbilincsekbe verve tehet-e egyebet, minthogy pártérdekek és pártnagyságok kultuszának hymnuszaival, silány couloir élezek és tratsok megzenésítésével, no meg az urak sport-, párbaj-és más ily demokratikus mulatozásainak részletes regisztrálásával tölti meg, úgy hogy a nép igazi érdekeinek a védelme jóformán csak a törvényszéki és rendőri rovat riporterjeinek szellemeskedéseire, no meg a kishirdetések rovatára marad utalva. Hát micsoda kétségbe ejtő állapotok ezek, a mikor pl. még egy oly, meggyőződéses szerint, őszintén liberális és még hozzá ekkora szellemi és erkölcsi erejű államférfin is, mint Széll Kálmán, a ki nem rég a főrendiházban egy briliáns rögtönzésében a liberalizmusnak oly tökéletes és remekül megkoncipiált definícióját és apotheozisát adta, heteken, hónapokon sőt éveken át kénytelen — hozzá még a legtöbb esetben *milyen* — ellenfelekkel nem is annyira harcolni, mint védekezni anélkül, hogy a liberális haladás nagy kérdéseit lényegesen előbbre vihetne és a mikor oly férfiak, mint Széll, Wlassits, Fehérvary stb. régiméje alatt is csak oly vígan folyik az új nemesek, udvari tanácsosok és kamarások tömeges gyártása, mint az előtt, bár a miniszterelnök legújabb kijelentése szerint ezt maga sem helyesli; és a mikor továbbá a »Budapest-világváros« hóbortjának »liberális« czápái és praedicatumos Cecil Rhodes-ei is szándékosan ignorálván, hogy az igazi liberalizmus egyedül az »igazság, egyenlőség és szeretet« szentháromságának eszméi és a »tömeg« anyagi és szellemi fejlődésének reális alapjain épülhet csak fel, mégis a magyar imperializmus fanatikusainak felhasználásával ebben a »ragyogó« Budapestben szinte egy olyan *közgazdasági főrendiházat* alkottak maguknak, melynek a vidék véréből való agyon táplálása céljából ez a nyomorult ország évtizedeken át valósággal a régi proconsuli gazdálkodásra emlékeztető kontribuczió alá van helyezve, oly annyira, hogy pl. Budapest még a nyolczadik hídját is meg fogja kapni (zörög is már a haraszt — Óbudán!) a mikor a baja-bátaszéki hidat még mindig csak tanulmányozni fogják, a »szék és főváros«-nak pedig csak egy-két mulató helyére is több költetik az ország pénzéből, mint a vidék összes magasabb kultúr-szükségleteire.

Ha pedig mindez így van, akkor mi jogon jajgatnak ennek a mi »durch des Gedankens-Blässe« annyira »angekränkelt« sápadt liberalizmusunknak épen a nagy bérlői oly éktelenül

a felett, hogy ezeknek a gonosz főrendeknek, meg főpapoknak a vaskeze még mindig oly súlyosan nehezedik a nemzetnek légző szerveire, és hogy a budapesti egyetem hitbizományosai is makacsul ellene állanak minden reformnak, a mely végre is ősi jogaik, meg haszonvételeik csorbításával járna. Mindezeknek az uraknak végre is van múltjuk, és sajnos, jelenjük is, no meg igen sok *veszíteni valójuk* is van; hogy ne igyekeznének hát maguknak a jövőt is biztosítani? A magyar liberalizmusnak ellenben *csakis* jövője lehet; hű sáfárjai azonban címek és diplomák fejében, még ennek a jövőnek reményeit is árúba bocsájtják. Még megérjük, hogy ezt a rohamosan elzüllő liberalizmust a főrendek fogják a végelpusztulástól megmenteni, hogy — golyófogóul használhassák a szociáldemokrácia ellen. (Emlékezzünk csak a német »nemzeti liberálisok« sorsára, a kikkel Bismarck érdemük szerint bánt el).

Most pedig, hogy mindezek elmondásával könnyíttem magamon, nagyon keveset törődöm azzal, hogy ha netán a gyengébb felfogásúak a liberális táborból reakzionáriusnak, a reakzionáris táborból akár anarkistának is, mind a két táborból pedig egyetértőleg elkeseredett hazafinak fognak engem stigmatizálni. Nem vagyok én sem reakzionárius, sem anarkista, sem pedig elkeseredett hazafi, ellenkezőleg igen derült lelkületű, (mert önmagához soha hűtlenné nem lett) névre és vérre egyaránt tősgyökeres magyar professzor, a kinek, mint minden professzornak, megvan a maga bogara, az t. i. hogy nagyon *utálok a hazugságot*, még pedig minél hazafiasabb, szentebb és liberálisabb — annál jobban. Különbözik pedig rendíthetlen híve vagyok a *liberalizmusnak*, mint az Isten és a törvények előtti egyenlőség, a kultúrhaladás és az emberszeretet religiójának. Ezt igyekszem én megvédeni, nem is annyira a reakció, mint inkább a magyar pseudoliberalizmus hazugságai ellen. Annak szent nevében tiltakozom az ellen, hogy továbbra is liberális védjegy alatt csempésztessék be ide mindenféle reakzionáris dugárú. Végre is, ha ez az ország nem tud vagy nem akar liberális lenni, hát legyen továbbra is — de a maga igaz neve alatt — feudális, hisz Spanyolország, no meg Lengyelország példái mutatják, hogy liberalizmus nélkül csupán büszkeségből és henyélésből is még lehet existálni, persze hogy hogyan és meddig s az más kérdés.

A mindkétrendbeli »főurakat« pedig dehogyan támadom én; hisz' ha nem félténém ezt az országot, inkább még buzdítanám,

őket, hogy csak előre, mert tudom a históriából, hogy ily hatalmas és mélyen gyökerző szervezeteket nyílt támadással nem lehet megdönteni; a szertelenség excesszussainak korhasztó hatása alatt az önmegsemmisítés lassú halálával pusztulnak azok csak el, mint az őserdők szüette faóriásai.

Magyarországnak minden téren való elmaradottsága folytán mindazonáltal nagy lévén a veszély, hogy ezen erdei óriások még mindig hatalmas lombsátrainak árnyéka alatt a magyar kultúrának, amúgy is zsenge hajtásai annyira el fognak csenevésznedni, hogy majdan a romok alatt ezek is sírjukat fogják találni: hazafiságuknál fogva talán ezek a mi classes dirigeantes-aink maguk is már eljöttek láthatnák az időt annak megfontolására, vajjon kizárólagos uralmuk előnyei, melyeket talán még egy időre biztosíthatnak maguknak, felérnek-e azon veszélyekkel, a melyeknek kultürelles, retrograd-törekvéseik által ennek az országnak és annyi kitűnő tulajdonsággal megáldott népének még jövőjét is kockáztatják! Ha ez a szegény ország még ma, a XX. században is csak agrárország, akkor, főleg a visszafejlődésnek ma divatos útjain, mikor lesz és lehet-e egyáltalában belőle a szó igazi értelmében kultúrállam. Mert fájdalmasan be kell vallani, hogy minálunk még nagyon hidegen szeretnek és nagyon forrón gyűlölnék.

Végül pedig a budapesti jogi fakultáshoz van még néhány szóm. Ennek tisztelt tanárai (vagy talán csak néhányan) az egységes államvizsga elleni álláspontjukat azzal is indokolták, hogy a tanszabadság elvét — risum teneatis amici — nem szabad a felekezeti akadémiáknak kiszolgáltatni. No hát egy ennyire merész argumentum már igazán a jó ízlést is sérti. Hát a bagoly mondja a verébnek, hogy te nagyfejl Nem tudom, hogy a protestáns akadémiáktól is, avagy csak a két katolikus akadémiától féltik-e a tanszabadság Tancredjai ezt a szent elvet. A mi a pécsi püspöki joglyceumot illeti, ennek az intézetnek kebelében töltött közel 30 év tapasztalatai alapján kijelenthetem, hogy tudományos meggyőződésemm korlátozására soha még csak kísérlet sem tétett: az intézet legújabb szabályzatának 13. §-a világosan kijelenti, hogy »a tanárok a tantárgyak előadásainál meggyőződésüket szabadon követik«, ezen intézetek püspök, illetőleg érsek kegyurai a tudásnak és műveltségnek sokkal magasabb fokán álltak mindig és állanak a mostaniak is, hogy tisztában ne lennének úgy az iránt, hogy tudományos tanokat hatósági mértékhitelítésnek avagy hús- v. kenyér árlimitaczióknak alá

vetni nem lehet, mint aziránt is, hogy az *igazi* katholicizmusnak nincs mitől tartani az *igazi* tudománytól (bizonyítják ezt újabban is dr. Ehrhardt bécsi és Prohászka Ottokár esztergomi teológiai tanároknak remek művei) és teljes bizalommal vannak és lehetnek is tanáraik iránt abban a tekintetben, hogy ezek tanaikat meggyőződéseik teljes sértetlensége mellett, intézetük jellegével mindig összhangban tudják tartani. E tekintetben még csak arra a felette »*érdekes*« ténnyre akarok utalni, hogy míg a budapesti egyetemen az új sütetű »*nemzeti idea*« hamis lobogója alatt megindított akció a legerősebb visszhangra és utánzásra a kassai *állami* és a *pozsonyi* jogakadémián tehát épen ezen két jövendőbéli *egyetem-városban* (?) talált, addig a pécsi és az egri »*felekezeti*« akadémiákon (a protestánsokról nem is szólva) ezek ily irányú *becsempészés*t kísérletek még csak u. n. succés d'estime-et sem értek el; pedig hát ennek a két akadémiának a hallgatói is vannak legalább is olyan jó »*hazafiak* és *keresztények*« mint budapesti és kassai kollégáik! Sapienti sat!

Hogy tulajdonképeni témámtól egy kissé meszszebb kalandoztam el, sőt a politikai élet némely tilosaiba is behatoltam, ez azonkívül, hogy a kifejtettek egymással szoros összefüggésben állanak, legfőképen azért történt, mert erősen éreztem, hogy ezeket a dolgokat egyszer már valakinek ki kell mondani, ily hálátlan feladatra pedig ki lenne alkalmasabb, mint az ilyen magamféle tépett vitorlázatú, rövid járlatú parti hajó, a mely 30 évi szolgálat után amúgy is nemsokára *kimustrálás alá kerül*, a melyért tehát nem kár; és ez a rozoga hajó ím szívesen tette meg ezen utolsó útját is a jogi szakoktatás reformja érdekében, a mely ügyért eddig is minden alkalommal neki ment a falnak. Dewey amerikai admirális is egy ilyen a santiagoói öböl bejáratába sülyesztett hajóroncsnak köszönhette fényes győzelmét a spanyolok felett. Vajha a magam hajóroncsának jelen végleges »*alásülyesztésével*« én is hozzá járulhatnék ahhoz, hogy a mi közoktatásügyi főadmirálisunk az ő nagyszabású reformjavaslatával szinte fényes győzelmet vívjon ki a mi grand faculté-nk — »*spanyoljai*« felett.

Dr. Bors Emil.